

תמונת הניצחון

באמצעות פרסום מידע שקרי משדה הקרב מנסים אויביה של ישראל לקעקע את הלגיטימציה שלה ולכבול את ידי צה"ל. התשובה למאמץ הזה היא הקמתו של מערך לתיעוד מבצעי שיחשוף את שקרי האויב

מפקד אמריקני מתראיין באפגניסטן | התיעוד המבצעי, שהוא חלק מלוחמת התקשורת, חייב להיות משולב בלחימה כדי לנצח במערכה כולה

סא"ל שלומית שביט
רע"ן קשי"ח ודוברות באט"ל

מדוע לא קם בצה"ל מערך לתיעוד מבצעי?

בצה"ל פועלים מתעדים וצלמים צבאיים, אך טרם הוקם מערך סדור להתמודדות עם אתגרי התיעוד בשדה הקרב. חטיבת דובר צה"ל נושאת באחריות לסיקור המצולם של אירועי צבא וביטחון, הצלמים מפוזרים בזמן מבצע גדול או בזמן לחימה במוקדי הפעילות, אך בהיעדר מערך סדור לתיעוד מבצעי נפגעת יעילות עבודתם. ישנם שני ליקויים מרכזיים בעבודת המתעדים כיום:

1. הצלמים והמתעדים אינם עוברים הכשרה מקיפה ומסודרת לקראת עבודתם החשובה. הם עוברים הכשרה קצרה בחטיבת דובר צה"ל, אך זו לא תמיד מספקת, שכן לרבים מהנבחרים למקצוע הזה אין רקע בצילום.
2. המפקדים לא תמיד מפעילים את המתעדים, וגם כאשר הפעילות מתועדת, חולף זמן רב עד שנעשה שימוש בחומרי התיעוד. הסיבה: החומר המצולם מועבר לדובר צה"ל בדרך כלל בכלי רכב, ולאחר שהוא מגיע נדרש זמן רב לעריכתו ולהפצתו. הפער בין יכולת התיעוד המבצעי של צה"ל ליכולות התיעוד של האויב בא לידי ביטוי כבר באינתיפאדה הראשונה. לאחר אירועי "גאות ושפל" (האינתיפאדה השנייה שהחלה בספטמבר 2000), מלחמת לבנון השנייה, שני דו"חות של מבקר המדינה ובדיקה מקיפה של הסוגיה הזאת שערך צה"ל בנושא החליט הרמטכ"ל דן חלוץ להקים מערך לתיעוד מבצעי שיתבסס על לוחמים מתוך היחידות הלוחמות שיוכשרו לפעול בתחום התיעוד. אולם זמן לא רב לאחר שהוא החליט על כך פרצה מלחמת לבנון השנייה, ובעקבותיה הוא נאלץ להתפטר. עם התפטרותו נזנחה ההחלטה להקים מערך לתיעוד מבצעי - בעיקר משום שלא עלתה מהשטח דרישה להקמת המערך. יש לכך חמש סיבות מרכזיות:

1. רבים מהמפקדים אינם מודעים לחשיבות התיעוד המבצעי.
2. אין בצה"ל הנחיות ברורות בכתב למפקדים בנוגע להפעלת מתעדים.
3. אין תו"ל לעבודת המתעדים.
4. אין הליך סדור למיון מתעדים ולהכשרתם.
5. אין כמעט יישום של לקחים ושל מסקנות שהופקו בעשור האחרון בתחום התיעוד.

מפקדי צה"ל חלוקים ביניהם בנוגע לצורך בתיעוד מבצעי. יש הסוברים כי לא זו בלבד שהתיעוד המבצעי אינו חלק חיוני מהפעילות המבצעית, אלא שנוזקו גדול מתועלתו: הוא עלול לחשוף את פעילות הכוחות ולגרום לפגיעה בהם; הוא עלול להסיט את תשומת ליבם של החיילים מהמשימה ולפגוע בכך בתפקודם; הוא עלול למסור לאויב מידע חיוני על שיטות הפעולה של צה"ל או על הקשיים שבהם נתקלים הכוחות בקרב.

אחת הדוגמאות שמציגים מתנגדי התיעוד להצדקת עמדתם היא כתבתו של איתי אנגל שהתלווה לפשיטה של גדוד 931 על כפר חולה במלחמת לבנון השנייה.¹ בכתבה, שהוקרנה בערוץ 2, ניתן לראות את הבלבול ואת הכאוס בעת שהכוח נתקל במפתיע בלוחמים של חזבאללה, אך גם ניתן לראות בו כיצד הכוח מתעשת, נלחם, מחסל את המחבלים ומפגין דבקות במשימה, חתירה למגע, רעות ואחוות הלוחמים. מתנגדי התיעוד אומרים שאין מקום להראות את הבלבול

מערך התיעוד המבצעי מלווה את צבאות המערב, ובהם צה"ל, זה שנים רבות. בעשור האחרון גדלה מאוד חשיבותו של התיעוד המבצעי בשל כמה סיבות:

- הצורך לעשות תחקור יסודי ולהפיק לקחים לאחר כל מבצע.
 - הצורך לאסוף מודיעין על פעילות האויב.
 - הצורך לתעד אירועים לצורכי הסברה ולשימור הלגיטימציה לפעולה.
 - תיעוד לצורכי הגנה מפני תביעות משפטיות שעלולות לבוא מהצד שנגדו נלחמים (הן צבא והן אזרחים).
- הטענה המרכזית במאמר הזה היא שהתיעוד המבצעי, שהוא חלק מלוחמת התקשורת, חייב להיות משולב בלחימה כדי לנצח במערכה כולה. הניצחון הצבאי בקרב הוא כמושב חשוב, אך כיום לא די בכך. גם הניצחון המוחץ ביותר בשדה הקרב עלול כיום להפוך לתבוסה צורבת, אם אין מנצחים גם בחזית התקשורת. ובחזית הזאת אין תחליף לתיעוד המבצעי: הוא מקבע את תודעת הניצחון, חושף פשעים של האויב (למשל את האופן הציני שבו הוא מנצל את האוכלוסייה האזרחית לצרכיו), מגן על קצינים ועל חיילים מפני תביעות ומקנה לגיטימציה לפעולות של צה"ל. במילים אחרות: הקמת מערך של תיעוד מבצעי היא חיונית להשגת הניצחון. התיעוד הוא היום נשק לא פחות חשוב מטנקים וממטוסים.

גם האויב מבין את חשיבותו של התיעוד המבצעי. בשטחי הלחימה מפעילים ארגוני הטרור וכן ארגונים אזרחיים שאוהדים אותם צלמים רבים כדי לתעד את הפעילות של כוחותינו וכן את הפעילות של כוחותיהם. החומר המצולם משמש אותם בראש ובראשונה כדי לעשות דה-לגיטימציה לפעולות של ישראל בכלל ושל צה"ל בפרט, כדי להשיג תשתית להגשת תביעות נגד לוחמים וקצינים של צה"ל וכדי להציג את הישגיהם המבצעיים.

צה"ל צריך להביא בחשבון שהמצלמות נמצאות היום בכל מקום, וכולם - לוחמים ואזרחים - מתעדים כל הזמן את פעילות כוחותינו. התיעוד הזה מופץ מיד ברשתות החברתיות, בבלוגים, באתרי חדשות באינטרנט, בסוכנויות הידיעות ובכלי התקשורת המסורתיים. לעיתים אף מועבר התיעוד בשידור חי.

החזבאללה, החמאס וארגונים פלסטיניים אחרים מקצים משאבים רבים לתיעוד ולהסברה ומשתמשים באמצעים מתקדמים להפצה מהירה של התמונות לתקשורת. המטרה היא להשפיע על דעת הקהל בעולם ולשכנע אותה בצדקת דרכם. מניסיון העבר אנו יודעים שהפלסטינים אינם מחויבים לאמת אלא לקידום העניין שלהם, ולכן הם אינם מהססים להשתמש במניפולציות, בזיופים וב"בימוי" המציאות כדי להשפיע על דעת הקהל ולפגוע בדימוי של ישראל.

במרס 2003 נהרג הצלם סמ"ר ליאור זיו בריח בעת סיקור של פעילות מבצעית. זיו היה צלם בחטיבת דובר צה"ל, ללא פרופיל קרבי. לאחר גיוסו עבר קורס מקצועי בחטיבת דובר צה"ל ובמסגרתו עבר הכשרה חלקית לצילום בשטחי לחימה. אירוע נפילתו בקרב, כשידו האחת אווזת בנשק והאחרת במצלמה, הבהיר את הצורך בהכשרת צלמים שיהיו חלק אורגני מיחידותיהם ויעברו הכשרה מתאימה לצילום באזורי לחימה. המאמר הזה מוקדש לזכרו.

הראשוני של הלוחמים. כמו כן הם טוענים שהמפקדים והלוחמים צריכים להתמקד במשימותיהם ולא באופן שבו הם מוצגים בתקשורת.

מנגד ניצבים תומכי התיעוד המבצעי. טענתם המרכזית היא שאם צה"ל לא יתעד את האירועים, יעשו זאת בכל מקרה יריביו, ואז הגרסה שלהם לאירועים היא שתוצג לעולם כולו ולא הגרסה של צה"ל. בכל מקרה צה"ל פועל כיום בעיקר בקרב אוכלוסייה אזרחית צפופה - סביבה שבה פועלות כל הזמן מצלמות רבות. בשטחי יהודה ושומרון, למשל, פועלים ארגונים שונים שמחלקים מצלמות לאזרחים כדי לתעד את פעילותם של כוחות צה"ל ולאסוף עדויות להתנהגות לא ערכית של החיילים - עדויות שינוצלו להגשת תביעות נגד צה"ל ונגד מדינת ישראל וישמשו כדי לפגוע בלגיטימציה של ישראל להגן על עצמה מפני טרור.

התיעוד גם משמש את האויב כדי להציג כישלונות של צה"ל. כך, למשל, תיעד החזבאללה את חטיפת החיילים בהר דב באוקטובר 2000 ואת הפגיעה בספינת חיל הים חנית במלחמת לבנון השנייה. ההבנה שיש לפעול גם במגרש הזה ולנצח בו היא אפוא קריטית להשגת הניצחון במערכה כולה.

תומכי התיעוד המבצעי טוענים שאם צה"ל לא יתעד את האירועים, יעשו זאת בכל מקרה יריביו, ואז הגרסה שלהם לאירועים היא שתוצג לעולם כולו ולא הגרסה של צה"ל

התיעוד המבצעי באירועי גאות ושפל

בתחילת אירועי גאות ושפל, בספטמבר 2000, הצליחו הפלסטינים לזעזע את העולם באמצעות סרטון שבו נראה הנער מוחמד א-דורה נורה למוות ליד צומת נצרים. טענתם שהנער נורה מאש שירו חיילי צה"ל גרמה לישראל נזק תדמיתי עצום.² בעקבות פרשת מוחמד א-דורה החליט הרמטכ"ל דאז, רב-אלוף משה יעלון, להקים מערך לוחם מתעד שיאפשר לצה"ל להביא מהר ככל שניתן תמונה שתחזק את "הסיפור שלנו". המשימה הוטלה על זרוע היבשה בשיתוף חטיבת דובר צה"ל.

באפריל 2001 נפתח הקורס הראשון של מתעדים לוחמים, ובמבצע "חומת מגן" (מרס-מאי 2002) שולבו מתעדים באוגדות. עם זאת, כבר ביוני 2001 כתב ראש חטיבת תורה והדרכה סיכום קשה על הפעלת המתעדים הראשונים. הוא אומנם ציין שמקימי המערך ואנשיו שפעו רצון טוב, אך הם נתקלו בשטח במפקדים שלא הבינו את חשיבות הנושא, ולכן ההטמעה בפועל של המתעדים ביחידות הייתה חלקית בלבד.

ביקורת מטכ"לית שנערכה במערך התיעוד חשפה אף היא בעיות קשות בתחום ההטמעה. מקור הבעיות - כך קבעה הביקורת - בכך שהמפקדים בשטח לא הבינו את חשיבות הנושא. התוצאה הייתה אי-ניצול מלא של צוותי המתעדים. המפקדים ראו בתיעוד המבצעי

משימה של "גורמי חוץ" שאינה ממש העניין שלהם, ובהיעדר דרישה מתמדת לתוצרים נשכח הנושא ונזנח על רקע הפעילות השגרתית האינטנסיבית.

אך היו גם הישגים. במקומות שבהם הבינו המפקדים את חשיבות התיעוד והשתמשו בכוח המתעד, הוצגה הלחימה של צה"ל באור חיובי, וטענות על מעשי טבח, על פגיעה בילדים ובנשים, על מניעת טיפול רפואי מאזרחים וכו' נשללו בתוך זמן קצר. התיעוד סייע להצלחת המבצע ולחיזוק תחושת הביטחון של הכוחות. כמו כן הצליח התיעוד להציג את הישגיו המרשימים של צה"ל ב"חומת מגן": הכיבוש המהיר של הערים הגדולות, כניעת המחבלים ומציאת אמצעי לחימה רבים.

הפצת התמונות בארץ ובעולם השפיעה על האויב ודירבנה אותו להיכנע בערים שבהן טרם נכנע. כמו כן היא חיזקה את תחושת ההצלחה והביטחון בקרב כוחותינו. לעומת זאת בכניסה לג'נין הושארו הכוחות המתעדים בחוץ בשל חששם של המפקדים שהכנסת צלמים ללא רקע מבצעי לשטח שבו מטענים ומחבלים רבים עלולה להביא לפגיעה בהם ובלוחמים, לחשוף את הכוחות בזמן הפעולה ולפגוע בהצלחת המבצע. כתוצאה מהסגירה המוחלטת של שטח המבצע בפני המתעדים של צה"ל החלו הפלסטינים להפיץ שמועות רבות על טבח בעיר. צה"ל מנגד לא הפיץ תמונות להפרכת השמועות. סגירת שטח נתפסת כניסיון להסתיר. נדרשו שנים רבות ועבודה מאומצת של ועדות חקירה פנימיות וחינוכיות כדי להוכיח שלא היה טבח בג'נין.

ב-2003 יותר מ-90% ממי שהוכשרו להיות מתעדים מבצעיים לא תיעדו בפועל באופן שוטף. על אף שבוגרי הקורס הפגינו מוטיווציה רבה הם נשברו בסופו של דבר משום שהמפקדים סירבו לשתף איתם פעולה ומשום שלא הוקצו להם האמצעים המתאימים לעבודת התיעוד.³

בינואר 2002 הנחה שר הביטחון בנימין בן אליעזר לתעד כל אירוע שיש בו פוטנציאל להפוך לבעיה מדינית. ההנחיה הזאת ניתנה בעקבות התגובות בעולם להריסת בתים ברפיח. בעיה נוספת שעיימה היה על חטיבת דובר צה"ל להתמודד הייתה מהירות ההפצה של החומר מהשטח. בעוד שהצד הפלסטיני היה קרוב לנקודות השידור של הרשתות הזרות, ופריסת אמצעי ההפצה שלהם הייתה מקיפה, חומרי התיעוד של צה"ל היו צריכים לעבור דרך דובר צה"ל ולקבל אישורים ממחלקת ביטחון מידע.

באפריל 2002 הונחו קווי תקשורת מהירים לשינוע חומר מצולם מהשטח לחטיבת דובר צה"ל. במקביל נבחנה האפשרות להשתמש בניידת לוויינית. פריסת הקווים נעשתה במקרה במקביל למבצע "חומת מגן" - מה שאיפשר סיקור חסר תקדים של האירועים. פני העימות השתנו שכן היוזמה בתחום התקשורת עברה לידי ישראל.

הבעיות המרכזיות שעלו במבצע "חומת מגן"

- במבצע "חומת מגן" נחשפו ארבעה ליקויים בולטים בתחום התיעוד: מפקדים מעטים מדי הבינו את חשיבות התיעוד לצורכי הסברה ומתן לגיטימציה לפעולה.
- מנגנון לקוי לאיתור, למיון ולהכשרה של לוחמים כדי שיוכלו

התייעצות מפקדים במלחמת לבנון השנייה | מפקדים רבים יצאו בסיום הלחימה כתחושה של החמצה, כהרגשה שהניצחון שהשיגו בשדה הקרב לא בא לידי ביטוי בתקשורת, ולכן הוא גם לא נודע לציבור בארץ ובעולם

שהניצחון שהשיגו בשדה הקרב לא בא לידי ביטוי בתקשורת, ולכן הוא גם לא נודע לציבור בארץ ובעולם. התמונות שהופצו בתקשורת היו בעיקר של פצועים על הגדר בקו הגבול בדרכם לבתי החולים, תמונות שהפיץ האויב, כמו הפגיעה באח"י חנית, ותמונות ש"הלבין" אגף המודיעין ואשר הוכיחו שהחזבאללה השתמש במבני ציבור כדי להסתיר נשק תלול מסלול ותמונות שתיעדו תקיפות של חיל האוויר.

הבעיות המרכזיות שעלו במלחמת לבנון השנייה

בסיכום שערך צה"ל על עבודת ההסברה והדוברות במלחמת לבנון השנייה קבע הרמטכ"ל שהאחריות לבניין הכוח בתחום התיעוד המבצעי היא של הזרועות בכלל ושל זרוע היבשה בפרט ולא של דובר צה"ל. בתחקור המטכ"לי של עבודת ההסברה והדוברות סיכם ראש צוות הבקרה אלון גלרט שליחידת הצילום וההסרטה בדובר צה"ל לא הייתה יכולת לסקר ולתעד את כלל המערכה. על אף שנערכה עבודת מטה בנושא, לא נעשתה כל פעולה ממשית לקידום התיעוד המבצעי, ולא גובשה תורת לחימה העוסקת באופן התיעוד בשדה הקרב. צוות הבקרה המליץ לכתוב תורת לחימה מפורטת לתיעוד המבצעי ביחידות הלוחמות וכן הוא המליץ להכשיר בכל היחידות הלוחמות לוחם ברמת הפלוגה שיהיה אחראי לתיעוד בזמן לחימה ובעת פעילות בט"ש.

כמו כן המליץ הצוות לגבש דפוסים קבועים להכשרה סדורה של כוח אדם בתחום התיעוד המבצעי, לרכישה של אמצעים לתיעוד מבצעי ולתחזוקתם. הצוות המליץ להעלות את המודעות לנושא בקרב היחידות הלוחמות וקבע שיש למצוא פתרון לשינוע החומרים מהשטח. התיעוד המבצעי נכשל כישלון חרוץ במלחמה - קבע צוות הבקרה - והכישלון הזה בולט במיוחד על רקע הפעילות

לשמש מתעדים בשדה הקרב.

- מחסור בתקציבים - מה שגרם למחסור באמצעי תיעוד ובקורסי הכשרה.
 - מחסור באמצעים לניוד החומרים במהירות המרבית.
- בחורף 2005 הוחלט על שינוי ארגוני ותפיסתי שבמסגרתו יוקם מערך תיעוד ייעודי שיהיה כפוף מהבחינה הפיקודית לאוגדות ומהבחינה המקצועית - לדובר צה"ל. סגן הרמטכ"ל משה קפלינסקי הדגיש שבהיעדר תיעוד נאות נפגע שמו הטוב של צה"ל, נפגע אמון הציבור בו, וגדלה הסכנה שניהול התחקירים יוצא מידי הצבא. גם הוא הדגיש שהבעיות בתחום הזה נובעות בין היתר מכך שהמפקדים אינם מודעים לחשיבותו הגדולה של התיעוד המבצעי.

מלחמת לבנון השנייה

במהלך המלחמה הורגש מחסור בתצלומים משטח הלחימה, ובעקבות זאת הטיל מפקד הפיקוד - לראשונה - על מפקד עוצבת הגליל את האחריות לתיעוד המבצעי וכעבור זמן מה אישר נוהל זמני שקבע את שיטת הפעולה של חוליית התיעוד המבצעי, את התהליך של איסוף החומרים ואת אופן שיגורם לגורמים הרלוונטיים. מפקדת זרוע היבשה (מז"י) רכשה מצלמות וחילקה אותן ללוחמים בשטחי הלחימה בלי לתדרך אותם כיצד להפעיל את הציוד ובלי להסביר להם מה לצלם. בפועל, התמונות כמעט שלא הוצאו מתוך שטחי הלחימה. התוצאה: הצלחות של כוחות צה"ל בקרבות נגד החזבאללה - כולל מציאת אמצעי לחימה וכיבוש שטחים - לא לוו בתיעוד מהשטח ולכן לא באו לידי ביטוי בדיווחי התקשורת. מתחקירי הכוחות הלוחמים עלה, בין היתר, שמפקדים במערך הלוחם לא היו מודעים לחשיבות התיעוד המבצעי.

מפקדים רבים יצאו בסיום הלחימה בתחושה של החמצה, בתחושה

האינטנסיביות של חזבאללה בתחום הזה.

הרמטכ"ל הנחה להכשיר לוחמים בתחום התיעוד המבצעי, קבע שמשמית התיעוד צריכה להיות חלק מפקודות המבצע והנחה שדובר צה"ל ישתמש בתוצרי התיעוד.

יש לציין כי כבר ב-2002 קבעה ביקורת שתחום התיעוד המבצעי הוזנח בצה"ל. מסקנות הביקורת לא הביאו לתיקון הליקויים, וכתוצאה מכך נפגעה יכולתו של צה"ל לתעד את מלחמת לבנון השנייה. כך קרה שצה"ל לא הצליח לספק את התיעוד המבצעי הדרוש שנועד לשמש את צורכי ההסברה ברמה הלאומית.

לאחר מלחמת לבנון השנייה נערכה בדיקה בנוגע להפעלת החלקית מאוד של מערך התיעוד המבצעי, ועלו הסיבות המרכזיות לכך:

- הסמכות המקצועית המכשירה (דובר צה"ל) אינה הסמכות המפעילה (מפקדת זרוע היבשה), ולכן המתעדים אינם מופעלים באופן מקצועי.
- הסמכות המפעילה (מפקדת זרוע היבשה) אינה אחראית למשימה (תיעוד מבצעי) ואינה זקוקה לתוצרי המשימה (תיעוד הפעילות המבצעית), ולכן לא עושה בקרה על הביצוע או על התוצרים.
- המתעדים היו כפופים לקצין המודיעין בחטיבה, ולכן מילאו קודם כול את משימות המודיעין ולא את משימות התיעוד.

המפקדים, שהתכוונו זמן רב למבצע "עופרת יצוקה", הבינו את חשיבות התיעוד וקיבלו הנחיות בתחום ההסברה מחטיבת דובר צה"ל ומהמפקדים הבכירים בצבא

לאור הלקחים האלה ביקשה חטיבת דובר צה"ל להקים מערך ייעודי שיהיה כפוף לה הן מקצועית והן פיקודית - מה שיאפשר מיצוי מקסימלי של כלי התיעוד לצורכי הסברה. גם חטיבת דובר צה"ל הפיקה מהמלחמה לקחים בתחום התיעוד המבצעי. אלה העיקריים שבהם:

- יש לקבוע מנגנון הכשרה מסודר למתעדים מבצעיים.
- יש להעלות את מודעות המפקדים לחשיבות התיעוד המבצעי.
- יש להיערך להצבת אמצעים טכנולוגיים מתקדמים כדי לאפשר העברה בזמן אמת של החומר מהשטח.

מבצע "עופרת יצוקה"

בתחילת 2008 קיבל דובר צה"ל 18 תקנים של לוחמים והחל לאתר מועמדים למערך התיעוד המבצעי. במקביל האיצו חטיבת דובר צה"ל וזרוע היבשה עבודת מטה לבנייתו של מערך התיעוד המבצעי ביחידות הלוחמות.

לתחום ההסברה בחטיבת דובר צה"ל נוספו צלמים לוחמים שהיו חלק אינטגרלי מהכוחות הלוחמים. "עופרת יצוקה" היה המבצע הראשון שבו הופעלו מתעדים לוחמים: בזמן המבצע פעלו בשטח 27

מתעדים ביחידות החי"ר השונות וכן עשרה צלמים של דובר צה"ל. כל המתעדים הוכשרו לצילום מבצעי בקורסים ובהכשרות מקצועיות וממוקדות של חטיבת דובר צה"ל.

הבעיות המרכזיות שעלו במבצע "עופרת יצוקה"

אף על פי שתפקוד המערך היה ככלל מוצלח מאוד במשך כל המבצע, התעוררו במהלכו כמה בעיות בתחומים שונים:

- הכוחות בשטח לא תמיד הבינו את חשיבות הצילום.
- מחסור בציוד צילום.
- בעיות בשרשרת הפיקוד.
- בעיות בשינוע החומר המצולם.

בזמן המבצע הוחלט להכפיף את צלמי התיעוד המבצעי לחטיבת דובר צה"ל - בניגוד למצב ששרר לפני המבצע, אז היו המתעדים כפופים לפיקוד שבו הם שירתו.

המפקדים, שהתכוונו זמן רב למבצע, הבינו את חשיבות התיעוד וקיבלו הנחיות בתחום ההסברה מחטיבת דובר צה"ל ומהמפקדים הבכירים בצבא. דוגמה בולטת לכך הייתה צילום גן החיות הממולכד. מיד לאחר שמג"ד בחטיבת גבעתי גילה את הדבר הוא עצר את הפעילות המבצעית, הכניס צלם של חטיבת דובר צה"ל והעביר במהירות את החומר המצולם. הצילומים האלה נכנסו לאתרי חדשות רבים בארץ ובעולם וסייעו לבסס את טענת צה"ל שהפלסטינים משקרים בטענתם שצה"ל פוגע במוסדות ציבור כדי לפגוע בחפים מפשע.

המתעדים שולבו באופן סדור בכניסת הכוחות לתוך שטח הלחימה, תיעדו את הצלחת הכוחות (מציאת אמצעי לחימה ומטענים), הציגו את פעילות האויב (הופך אזרחים למגן אנושי, מנצל לצורכי לחימה מסגדים, בתי ספר, בתי חולים ומבני מגורים).

עם זאת הוצאת החומרים המצולמים החוצה נותרה לקויה כבעבר, ובשל כך נוצר עיכוב בהפצת התמונות בארץ ובעולם. לעומת זאת האויב הפיץ את תמונותיו בזמן אמת.

בעיות רבות היו גם באיכות החומרים. החומרים שצילמו המתעדים הלוחמים היו באיכות נמוכה, לרוב לא צולמו האירועים המרכזיים או בהתאם להנחיות ההסברה, ולעיתים הגיעו הצלמים למקום האירוע רק לאחר שהסתיים. יש לציין שבשל סגירת השטח בפני התקשורת הישראלית השתמשו מערכות התקשורת הישראליות בצילומים - גם אם איכותם הייתה ירודה - מאחר שלא היה להן חומר בלעדי משלהן. גם במדיה החדשה הופצו החומרים האלה ואף זכו לצפייות רבות בעולם.

מסקנותיה של חטיבת דובר צה"ל מהמבצע היו שיש לקבוע בצה"ל תקן של מתעד לוחם בכל פלוגה, שיש למסד את הכשרת המתעדים ולכתוב פקודת הפעלה למערך התיעוד המבצעי.

דין

מול ישראל עומד כיום מערך הסברה מיומן ומשומן של האויב שמטרתו היא להביא לדה-לגיטימציה שלה ולכבוש את ידי צה"ל כך שלא יוכל למלא את משימות ההגנה המוטלות עליו. התשובה של צה"ל צריכה להיות מערך תיעוד מיומן שיחשוף את פני אויביו ויצג

של שדה הקרב הנוכחי, יחזק את הלגיטימציה של צה"ל לפעול ויקל על השגת הכרעה במערכה הכוללת.

סיכום

תיעוד מבצעי מלווה את פעילות צה"ל זה זמן רב, אולם רק בשני העשורים האחרונים עלתה מאוד חשיבותו עד כי הוא חורף במידה רבה גורל של מערכות. תיעוד מוצלח עשוי לתת לגיטימציה לצה"ל לפעול, ואילו תיעוד לא מוצלח או היעדר תיעוד עלולים להביא לאימוץ הנרטיב של האויב ולכבילת ידי צה"ל עד כדי שיתוק יכולתו לפעול.

התיעוד משמש להסברה, אך גם לתחקור ולהפקת לקחים, לאיסוף מודיעין ולאיסוף מידע כדי להפריך בעתיד תביעות משפטיות. בשטחי הלחימה פועלות רשתות תקשורת בין-לאומיות ומקומיות, אשר בעת אירועים ביטחוניים גדולים משדרות ברציפות תמונות בשידור חי. האויב אינו מחויב לאמת ומשתמש בכל האמצעים שבידו כדי לפגוע בלגיטימציה של צה"ל לפעול. ארגוני זכויות אדם שפזורים בשטח מחלקים מצלמות לפלסטינים כדי שיתעדו ויפלילו את חיילי צה"ל.

צה"ל, לעומת זאת, נדרש לרמת אמינות גבוהה ואינו יכול להרשות לעצמו לשחרר מיד חומרי תיעוד בלי שנבדקה אמינותם ובלי שנבדק שאלה אינם חושפים באופן אקראי נושאים שאותם יש להסתיר. בשל כך נוצר המתח הבלתי נמנע בין אמינות למהירות.

הישגי האויב בתחום התיעוד המבצעי מחייבים את צה"ל להקים מערך סדור לתיעוד מבצעי אשר ינטרל את תעמולת השקר המוטחת בו ואשר מיועדת ליטול ממנו את הלגיטימציה לפעול.

ניכר שבהיערכות צה"ל למבצע מתוכנן ומוגבל מושם דגש על נושא הדוברות והתיעוד. כך היה במבצע "עופרת יצוקה", וכך היה גם במבצע של חיל הים להשתלטות על המרמרה. בהסתערות על המרמרה השתלבו המתעדים מחטיבת דובר צה"ל בתוך הכוחות הימיים. הצלמים השתתפו בתרגילים שערכו הכוחות לקראת ההשתלטות, שולבו בתדריכים המקדימים וכן בנייתוח התוצאות. ללא מאמץ התיעוד לא הייתה ישראל מצליחה להפריך את הטענות נגדה שרצחה בדם קר פעילי שלום תמימים. הצילומים שצילמו המתעדים של צה"ל הוכיחו מעל לכל ספק שלא פעילי שלום נהרגו על המרמרה אלא טרוריסטים חמושים.

פרשת המרמרה מוכיחה את ההתקדמות הגדולה שעשה צה"ל בתחום התיעוד המבצעי, אך אסור שההישג הזה יביא להתעלמות מהבעיות הרבות בתחום הזה שהוצגו במאמר ושטרם באו על פתרונן.

המאמר השתתף בתחרות המאמרים של פו"ם אפק

הערות

1. www.fresh.co.il/vBulletin/showthread.php?t=474475#post3364333
2. תחקירים שנערכו מאוחר יותר הוכיחו שהנער נפגע מאש שירו הפלסטינים, וכי חיילי צה"ל בצומת נצרים כלל לא יכלו לפגוע בו. אולם הפרסום המאוחר לא יכול היה לתקן את הנזק הרב שנגרם לישראל בדעת הקהל בעולם.
3. אודי גולדשמיט, 1,000 ימים ל"גאות ושפל" - סיכום ביניים בנושא התיעוד, מסמך פנימי בצה"ל

אותם כמות שהם: טרוריסטים רצחניים שעושים כמעט כל פשע מלחמה שאפשר להעלות על הדעת - בראש ובראשונה התקפות חסרות אבחנה על אוכלוסייה אזרחית.

בצה"ל פועלים כיום מתעדים וצלמים צבאיים, אך טרם הוקם מערך סדור ואחיד לתיעוד מבצעי שיתמודד מול המערך המשומן של האויב. הצבא יודע כיום לצוות לכוחות הלוחמים צלמים בזמן מבצע גדול או בעת פעילות ממוקדת, אך עדיין לא קיים מערך שיקיף את כל היחידות הלוחמות ואשר אנשיו עברו הכשרה מקצועית, והם ערוכים למלחמה.

הפער בין יכולת התיעוד המבצעי של צה"ל לבין היכולת של האויב בא לידי ביטוי כבר באינתיפאדה הראשונה. לאחר אירועי "גאות ושפל" (האינתיפאדה השנייה), מלחמת לבנון השנייה, מבצע "עופרת יצוקה", שני דו"חות של מבקר המדינה ותחקור פנימי של צה"ל בנושא החליט הרמטכ"ל דן חלוץ להקים מערך תיעוד מבצעי המבוסס על לוחמים מתוך היחידות הלוחמות שיוכשרו לתחום התיעוד.

לאי-יישומה של ההחלטה הזאת יש כמה סיבות, ובהן חוסר מודעות של מפקדים לחשיבות התיעוד המבצעי, אי-הכרת השימושים הרלוונטיים של התיעוד לשדה הקרב הנוכחי, היעדר הנחיה מטכ"לית ותורת לחימה שיסדירו את הפעלתו של מערך התיעוד בצה"ל והיעדר גוף שיפקח על אופן ההקמה וההפעלה של המערך ויהיה אחראי למיון ולהכשרה הסדורים של הלוחמים המתעדים. ישנם שלושה צעדים שניתן לנקוט כדי לקדם באופן משמעותי את התיעוד המבצעי בצה"ל:

1. הקמת מנהלת שתפקח על תהליך ההקמה של מערך התיעוד, הכפפת המנהלת לראש אגף התכנון והעברת דו"חות מצב לסגן הרמטכ"ל אחת לחודש עד לסיומו של תהליך ההקמה. המנהלת יחד עם גורמי השטח והגורמים המקצועיים יכתבו את ההנחיה המטכ"לית ואת התורה.

2. הגברת המודעות לצורך בתיעוד בשדה הקרב.

3. מיון והכשרה סדורים למקצוע של לוחם מתעד בכל יחידה לוחמת. המתעד יהיה לוחם בעל רקע מקצועי בתחום.

מניסיון העבר ניתן להסיק שללא הקמתה של מנהלת וללא הנחיה מטכ"לית שתוביל את המהלך ותבהיר את חשיבותו לא ניתן יהיה להקים את המערך.

תוך כדי שלב ההקמה ולאחריו יש לשפר את אופן השינוע של החומרים משטחי הלחימה אל שטחי הכינוס ומשם אל דובר צה"ל בדרך אל הציבור בארץ ובעולם. יש למצוא פתרונות טכנולוגיים שיאפשרו מעבר מהיר של חומרי התיעוד בלי לפגוע בביטחון הכוחות ובביטחון המידע.

מניתוח של המבצעים שניהל צה"ל בעשור האחרון ניתן ללמוד שהבעיות המרכזיות בתחום התיעוד המבצעי חזרו על עצמן שוב ושוב. עם זאת חלה התקדמות של ממש בכל הנוגע לעמדת המפקדים כלפי התיעוד. אלה מבינים כיום - ברובם - שמדובר בנושא בעל חשיבות מרכזית לשימור הלגיטימציה של צה"ל לפעול. עם זאת עדיין יש צורך לחדד את ההבנה הזאת בהכשרות המפקדים.

הקמתו של מערך סדור לתיעוד מבצעי שישתלב באופן אורגני ביחידות המתמרנות יאפשר לצה"ל להתמודד טוב יותר עם אתגריו

